

УДК 821.111 : 7.034.7 (092)

МАРИНА ЗУЄНКО
(Полтава)

МІФОЛОГІЧНІ МОДЕЛІ В ЛІТЕРАТУРІ АНГЛІЙСЬКОГО БАРОКО

Ключові слова: міфопоетика, міф, образ, символ, епос.

Провідні види міфопоетичних парадигм в англійській бароковій літературі складають архаїчна, антична, біблійна, національна. Англійські митці доби бароко, розглядаючи проблеми світобудови і окреслюючи місце людини у світі, створювали свої міфи, в яких розкрили власну світоглядну філософську модель буття. У цьому контексті слушним є визначення поняття «міф» Т. Манна як основи життя, одвічної схеми, формули, за якою рухається життя, постійно відтворюючи щось із підсвідомості. Сучасні міфокритики (Дж. Кембелл, Н. Фрай) послугуються поняттям міфопоетична парадигма твору як модель осмислення світу, в основі якої міфопоетичні уявлення автора про світ і світобудову як утілення в художньому творі оригінальної світоглядної філософської моделі.

Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених теорії міфопоетики (С. Аверінцева, М. Бахтіна, Я. Голосовкера, М. Еліаде, М. Євзіна, О. Лобока, О. Лосева, Ю. Лотмана, Є. Мелетинського, З. Мінца, В. Топорова, О. Фрейденберг, К. Хюбнера, Я. Поліщука, М. Новікової, А. Нямцу, О. Киченка, В. Мусій тощо) і теорії й історії англійського бароко (Р. Самарін, О. Ніколенко, Б. Шалагінов, О. Луценко, І. Магомедова, В. Макарова тощо), і досі серед дослідників немає єдності стосовно визначення поняття «міфопоетика», її структурних ознак, специфіки розвитку в різні літературні епохи, зокрема в добу бароко.

У сучасному літературознавстві існує чимало літературних дискурсів, присвячених співвіднесенню лірики й міфу в літературі. Велике методологічне значення мають у цьому смислі праці В. Топорова, М. Моклиці, Л. Яницького тощо.

Так, літературознавець Л. Яницький справедливо зауважував: «Потреба самоідентифікації, визначення становища людини у світі набуває особливої гостроти <...>, коли криза ідентичності людського «я», втрата людиною свого місця у світобудові стає як ніколи відчутною. Лірика в цій ситуації виконує функцію повернення і залучення індивіда до міфологічного, ритуального, колективного минулого виду» [5, с. 14]. Віковичний процес пізнання людиною світу, ідентифікація індивіда зі світом утілювалися в окремі комплекси людської свідомості, які знаходили свій вияв у міфах образного світу.

Існують окремі вітчизняні та зарубіжні дослідження, у яких частково висвітлюються питання, пов'язані з міфопоетичними особливостями англійської барокової літератури. Проте системні дослідження, що стосуються безпосередньо вивчення міфопоетичної парадигми англійської барокової поезії, відсутні. Побіжно до цього питання зверталися у докторських і кандидатських дисертаційних дослідженнях А.Н. Горбунов («Джон Донн и английская поэзия XVI–XVII вв.» (М., 1989)), В.С. Макаров («Религиозно-философские аспекты творчества Джона Донна» (М., 2000)), І.І. Магомедова («Благочестивая» лирика Джона Донна в интеллектуальном и поэтическом контексте» (М., 2004)), Е.М. Луценко («Становление метафизического стиля в английской поэзии последней четверти XVI века» (М., 2008)).

Специфіка барокової культури полягає в тому, що вона стала своєрідним синтезом різних початків: Середньовіччя (готики) і Відродження, античних і християнських традицій. Тому закономірним є питання визначення міфопоетичної парадигми англійського бароко, представники якого орієнтувалися на архаїчні міфи (класичні, тобто Давньої Греції й Риму, услід за традицією доби Відродження), домінантними ж стали біблійні міфи, вагоме місце посідають і англійські національні міфи.

Український літературознавець Д. Чижевський в «Історії української літератури» надавав перевагу середньовічному змісту і формі барокового стилю: «Справді, культура бароко, не відмовляючись від досягнень епохи ренесансу, повертається багато в чому до середньовічного змісту та форми; замість прозорої гармонійності ренесансу зустрічаємо у бароко таку саму скомпліковану різноманітність, як у готиці; замість можливої простоти ренесансу зустрічаємо в бароко ускладненість готики; замість антропоцентризму, ставлення людини в центр усього в ренесансі, зустрічаємо в бароко виразний поворот до теоцентризму, до приділення центрального місця знову Богові, як у середньовіччі; замість світського характеру культури ренесансу, бачимо в часи бароко релігійне забарвлення всієї культури – знову, як у середньовіччі; замість визволення людини від пут соціальних та релігійних норм, бачимо в бароко знову помітне посилення ролі церкви й держави» [4, с. 148].

Так, проф. Д. Наливайко стверджує, що основою такого синтезу є ренесансна основа: «Іноді бароко визначають як синтез Відродження і Середньовіччя, в плані суто художньому – ренесансу й готики. З цим можна погодитися за однієї неодмінної умови – визнання ренесансної основи цього синтезу, провідної ролі ренесансних моментів у ньому». Щодо впливу Середньовіччя на культуру баро-

ко, то вчений наголошував: «В епоху бароко відбулися радикальні зміни у ставленні до Середньовіччя: воно вже не заперечується категорично, як це робили ренесансні гуманісти, а сприймається як близька спадщина, що знову набула цінності» [1, с. 68].

Разом з тим XVII століття – це час наукових відкриттів (Рене Декарт «Трактат про систему світу» (1633), Вільям Гарвей – дослідження системи кровообігу людини, відкриття в галузі фізики Ньютона і Лейбніца, вчення про геліоцентризм Галілео Галілея тощо). Художня література XVII ст. теж зазнала серйозних змін. У її центрі постала людина, свідомо сили свого власного розуму і внутрішніх можливостей, і навколо неї розкрився неосяжний Усесвіт, який можна досягнути розумом, проте не всі його таємниці і загадки розкриваються перед нею. Для досягнення гармонії між розумом і почуттям, добрим і злим, божественним і демонічним митці доби бароко шукають джерела для своєї творчості у сучасному світі, аналізуючи його з позицій вічності, звертаючись до Біблії, античної і національної міфології водночас.

Барокове мистецтво багато в чому використовує здобутки Відродження, хоча тут не можна говорити про пряме наслідування. Діячі культури бароко повному опанували античну спадщину, зробивши спробу з'єднати її з християнством. Вони не відкинули ренесансний культ «сильної людини», але намагалися поставити її «на службу Богові». Якщо в епоху Середньовіччя митці спиралися на віру, а в епоху Відродження – на розум, то митці бароко спробували примирити розум і віру, поєднати їх у намаганні осмислити складність світу й людини.

Національний міфологічний складник англійської барокової літератури – це кельтська, північна, англо-саксонська міфологія. Звернення митців до забутих первнів власної національної культури обумовлене інтересом до відновлення первісних істин, сповідуваних пращурами, їхньої актуалізації для сьогодення (особливості авторського світогляду і їхнього втілення в художній картині світу), на текстовому рівні домінують є символіка.

Продемонструємо синтез міфопоетичних парадигм на прикладі творчості Джона Мільтона. Його програмовим твором є «Втрачений рай» (1667), до написання якого митець готувався все своє життя. Спершу його творчий задум полягав у написанні національного епосу про подвиги короля Артура. Проте внаслідок багаторічної праці над історією Британії Мільтон дійшов висновку, що насправді король Артур і рицарі Круглого Столу є вигаданими персонажами із середньовічних легенд, які сягають ще й глибин кельтської міфології. Так, у міфі про короля Артура його матір'ю була богиня, тому й король Артур є напівбогом.

Залишивши ідею написання поеми на честь легендарної історичної постаті англійця, він звертається до середньовічної теми, яка передувала темі націоналізму в Європі, темі про людський рід, про гріхопадіння людини, про одвічну боротьбу добра і зла. Р.М. Самарин запропонував власну концепцію розвитку епічної ідеї у творчості Дж. Мільтона: перша спроба створення епосу, представлена фрагментами поеми про Христа (1628-1630-ті роки), друга спроба створення епосу – задум «Артуріади» (кінець 30-х років), розробка теорії епосу (40-60-ті роки) і власне створення поем «Втрачений Рай» і «Повернений Рай» (60-ті роки)

[2, с. 227]. Тобто, Дж. Мільтон готувався до написання поеми з історії Англії протягом тривалого часу, студіювавши історичні джерела, міфи і легенди. І лише в зрілі роки приступив до написання поеми «Втрачений рай». Мільтон був сином свого часу, він глибоко вболівав за англійське суспільство, але його так само, а може, навіть ще більше, хвилювала доля всього людства. Ці болі й тривоги митця втілилися в його поемах, де він зображував подвиги героїв в ім'я грішного людства. Тобто, пов'язані з темою національного героїзму і патріотизму сказання про короля Артура, які поширювала і підтримувала королівська династія Тюдорів-Стюартів, у творчих планах митця переросли в універсальну тему – героїзм в ім'я спасіння людства в образі Христа.

Поема «Втрачений рай» тісно пов'язана з подіями Англійської буржуазної революції. У ній відчуваються глибокий трагізм епохи й відгомін революційної боротьби за свободу, яка завершилася поразкою народу і відновленням монархії та деспотизму. Життя і смерть, свобода і неволя, людина і влада, залежність суспільства від церкви й монарха – усі ці актуальні питання сучасності знайшли відображення у творі Мільтона. Але поема не є тільки художньою алегорією до певного історичного періоду. Поет створив літопис життя всього людства у всесвітньому масштабі, розповів про одвічні блукання людей на шляху самоусвідомлення і пошуків сенсу буття, вищих цінностей, свободи, щастя.

Так, за взірцем національного епосу Дж. Мільтон обрав античні зразки – давньогрецький епос Гомера та давньоримський епос Вергілія, який і обумовив жанрово-стильову специфіку його поем (теми, мотиви, образи, ритмомелодіку).

Разом із тим уже в перших рядках книги «Втрачений рай» («Paradise Lost») Дж. Мільтон установлює часово-просторові вершини, які сягають двох міфопоетичних світів – біблійного (один із Єрусалимських пагорбів – Zion hill, на якому розміщується храм) й античного (Aonian mount, гора Геліокон, оселя муз, де серед гаю був їхній храм). З однаковою вірою і палким бажанням творити оповідач звертається до муз і святого духу: «Sing heavenly Muse <...> And chiefly thou, O Spirit, that dost prefer/ Before all temples the upright heart and pure» [7, с. 150].

Боротьба на небі між Дияволом і Богом за трон порівнюється Дж. Мільтоном із боротьбою титанів, яка тривала дев'ять днів, тема війни і боротьби властива і кельтській, і скандинавській міфології (має свою художню образність і символи).

Отже, художній світ поеми «Втрачений рай» охоплює різні сфери: і подробиці людського життя, і переосмислені факти історії, і біблійні сюжети. Поет змальовує великі битви, що вирішують долю народів, і піднесені образи небожителів, і суперечливість людської природи. Грандіозність задуму митця єднає його творіння з епопеями античності («Іліадою» та «Одіссеєю» Гомера, «Енеїдою» Вергілія) і «Божественною комедією» Данте. Епопейність поеми полягає як у широті представленої картини світу та розмаїтті образів (античних, біблійних), головні герої (борці, вони ввібрали в себе войовничі риси скандинавських та кельтських героїв, які історично постійно боролися за свої території), так і в показі доленосних подій, що визначають життя людства. Характерно, що в історичних подіях поет шукає передовсім високий духовний зміст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Наливайко Д. С. Искусство : направления, течения, стили / Д. С. Наливайко. – К. : Мистецтво, 1981. – 365 с.
2. Самарин Р. М. Творчество Джона Мильтона / Р. М. Самарин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1964. – 485 с.
3. Фрай Н. Архетипний аналіз : теорія мітів / Нортроп Фрай // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. Марії Зубрицької. – 2-е вид., допов. – Львів, 2001. – С. 142-172.
4. Чижевський Д. Історія української літератури / Дмитро Чижевський. – Тернопіль : Феміна, 1994. – 480 с.
5. Яницкий Л. Я. Лирика и миф (о некоторых особенностях лирического дискурса) / Л. Я. Яницкий // Филологические науки. – 2004. – № 3. – С. 12-22.
6. Bennet J. Four Metaphysical Poets : Donne, Herbert, Vaughan, Crashaw / Joan Bennet. – Cambridge : Cambridge University Press, 1953. – 300 p.
7. Milton J. Complete English Poems / John Milton. – London : Everyman's Library, 1991. – 570 p.

МАРИНА ЗУЕНКО

МИФОЛОГИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ В ЛИТЕРАТУРЕ АНГЛИЙСКОГО БАРОККО

В статье рассматривается мифопоэтическая парадигма английской барокковой литературы, представленная четырьмя моделями: архаической, античной, библейной и национальной. На примере творчества Джона Мильтона рассмотрен синтез антической, библейной и национальной мифологии.

Ключевые слова: мифопоэтика, миф, образ, символ, эпос.

MARINA ZUYENKO

MYTHOLOGICAL MODELS IN THE LITERATURE OF ENGLISH BAROQUE

The article deals with the mythopoetic paradigms of English baroque literature represented by four models (archaic, antique, biblical and national). The mythopoetical analysis has been made on the creative works by J.Milton.

Key words: mythopoetic, myth, image, symbol, epos.

Одержано 20.04.2013 р.